

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Iurisprudentiae Antehadrianae quae supersunt edidit F. P. Bremer. Pars prior: Liberae rei publicae iuris consulti; partis alterius sectio prior, sectio altera: Primi post principatum constitutum saeculi iuris consulti. Pag. VI +424, IV +582, XXVII +639. Teubner, Leipzig 1896 1898 1901. Reprint: Teubner, Leipzig 1985.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν 1896-1901 ὁ F. P. Bremer ἐξέδιδεν ἐν τῷ ἐν Λειψία ἐκδοτικῷ οἴκῳ Teubner τὰ περιλείμματα τῆς Προαδριανείου Ῥωμαϊκῆς νομικῆς γραμματείας (iurisprudentiae Antehadrianae quae supersunt) εἰς δύο τόμους, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος εἰς δύο μέρη. Μόνον ἐπὶ τῆ τοῦ ἔργου συμπληρώσει τελευτῶντος τοῦ 19ου αἰῶνος, συγκεκριμένως κατὰ Νοέμβριον 1900, παρέχει ὁ Bremer πληροφορίας ἀφ' ἐνός περὶ τῶν προδρόμων αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου περὶ τῆς συλλήψεως τῆς συλλογῆς αὐτοῦ (II 2 σ. VII-XXVI). Ἐπειδὴ θὰ ἐξένιζε τοὺς συγχρόνους αὐτῷ, ὡς ξενίζει εἰσέτι καὶ ἡμᾶς σήμερον, δικαιολογεῖ ὁ Bremer (II 2 σ. XXII) τὸ διὰ τῆς βασιλείας Ἀδριανοῦ κατώτατον χρονικὸν ὄριον τῆς συλλογῆς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐντεῦθεν πολλαπλασιάζονται αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις (constitutiones principum) ἐγκαινίζουσαι νέαν περίοδον εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῷ Κώδικι αὐτοῦ (codex repetitae praelectionis ἔτους 529) καταχωρίζει ὡς ἀρχαιοτάτην αὐτοκρατορικὴν διάταξιν μίαν (καὶ μόνην) διάταξιν τοῦ Ἀδριανοῦ. Προσέτι δικαιολογεῖ τὸ ὀρόσημον τοῦ Ἀδριανοῦ, διότι οἱ Προαδριανεῖοι Ῥωμαῖοι νομικοὶ οὐδαμῶς μεταχειρίζονται τὸν ὄρον *ius gentium* ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν παράθεσιν τοῦ ὄρου *peregrini*, ὡς ἄρα πρόκειται ἐφαρμογὴ δικαίου περὶ ξένων, ἀλλὰ καὶ διότι ἀπὸ τῆς ἡγεμονίας ἀντιπαράθεσται ἡ *naturalis aequitas* πρὸς τὴν *civilis aequitas* καὶ ἡ *naturalis ratio* πρὸς τὴν *civilis ratio*. Σήμερον αἱ γνῶμαι καὶ τὰ κριτήρια τοῦ Bremer δὲν φαίνονται ἀκλόνητα, διότι τὸ πολυάριθμον ἢ τὸ εὐάριθμον τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων, δηλ. τὸ ποσοτικὸν κριτήριον, οὐδέποτε δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ τὸ ποιοτικὸν κριτήριον, ὅπερ ἐν προκειμένῳ θὰ ἦτο ἡ ἐμφάνισις ἢ ἡ ἐξαφάνισις τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων, αἵτινες βεβαίως συγγενῶνται ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡγεμονίας. Ἐξ ἄλλου, ἐννοιῶν ὡς *aequitas* ἢ *naturalis ratio* γέμει ὁ Κικέρων, δηλ. πολὺ πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ. Τέλος ἡ ἀποθέωσις τῆς *iurisprudentia Romana* συμπίπτει τοῖς χρόνοις τῶν Ἀντωνίων καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐντεῦθεν, οὕτως ὥστε ἀπολείπουσιν ἐν τῇ συλλογῇ ἐξαίρετοι Ῥωμαῖοι νομικοί, ὡς ὁ κράτιστος Ῥωμαῖος νομικός, ὁ Ἰουλιανός, ὁ κωδικευτὴς ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ πραιτωρικοῦ ἡδίκτου. Παρὰ ταῦτα ὁ σύγχρονος καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ἰουλιανοῦ Κέλσος περιλαμβάνεται ἐν τῇ συλλογῇ. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι κόλουρον, δὲν ἐπαρκεῖ δὲ πρὸς σηματοπισμὸν πλήρους ἐποπτείας περὶ Ῥωμαίων νομικῶν, τοσοῦτῳ δ' ἦττον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουν δημοσιευθῆ ἄλλα νεώτερα καὶ ἀκριβέστερα τοῦ Bremer συγγενῆ ἔργα.

Ἐὰν συγκριθῇ ἡ προκειμένη συλλογὴ πρὸς προγενεστέρας παρεμφερεῖς συλλογὰς, ὧν ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Bremer δίδει τὸ περίγραμμα, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπιτυχής, ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἐν ἔτει 1889 *Paligenesia iuris civilis. Iuris consultorum reliquiae quae Iustiniani Digestis continentur ceteraque iuris prudentiae civilis fragmenta minora secundum auctores et libros* τοῦ Otto Lenel (L. Lorenz

Nachträge zu Lenel's *palingenesia iuris civilis anhand der Papyri* [1958]), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν μεγαλοφυᾶ ἀποκατάστασιν τοῦ πραιτωρικοῦ ἡδίκτου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Otto Lenel (*Das edictum perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, 3η ἔκδ. 1927).

Πάντως ὁ Bremer ἐπεχείρησε νεωτεροποιῶν ἔργον, ὄχι βεβαίως ἄνευ ἀτελειῶν, αἵτινες ὀφείλονται εἰς τὸν ἀνεπαρκῆ φιλολογικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐξοπλισμὸν αὐτοῦ, διότι τὰ δίκαια τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος πρέπει νὰ ἐρευνῶνται ὡς κλάδος τῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ διὰ τῶν μεθόδων αὐτῆς. Οὐδὲν ἄπορον λοιπόν, ἐὰν ἡ προκειμένη συλλογὴ δὲν ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς ἢ ἀποδοχῆς.

Ὅτι τὸ ἔργον οὐχ ἤττον δὲν εἶναι ἄμοιρον χρησιμότητος —εἰ καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Bremer ἀνακάλυψις νέων κειμένων Ῥωμαίων νομικῶν, ἰδίᾳ ἐν παπύροις, μαιοῖ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τὰ νῦν—, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ἡδη εἶχεν ἀνατυπωθῆ ὑπὸ «L' Ergma» di Bretschneider ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὰ ἔτη 1964-7, ἐξ οὗ καὶ ἡ παρούσα ἀνατύπωσις ἀχρηστοῦται ἐν πολλοῖς. Ὅμως ὅτι ἀνατυπωμένη καὶ ἄλιν ἡ συλλογὴ παλιννοστεῖ εἰς τὸν πρωτότυπον ἐκδοτικὸν οἶκον, δέον νὰ χαιρετισθῆ προφρόνως.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητῆς Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου
ἐν Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Photii Epistulae et Amphilochia Vol. III, recensuerunt B. Laourdas et L. G. Westerink, Teubner Leipzig 1985, σελ. XV/182.

Τοῦ I τόμου τοῦ ἐν τίτλῳ ἔργου τοῦ Φωτίου ἐγένετο ἡ παρουσίασις εἰς τὸν 36(1984) τόμον τοῦ Πλάτωνος (σελ. 127-130), τοῦ δὲ δευτέρου εἰς τὸν τόμον 37 (1985 σελ. 241-243). Ὁ παρῶν τόμος περιλαμβάνει τὰς ἐκτὸς τοῦ σώματος τῶν ἐπιστολῶν εὑρεθείσας, 14 τὸν ἀριθμὸν, (284-297) προερχομένας καὶ ταύτας ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου καθὼς καὶ 2 ἄρμενιστὶ γεγραμμένας μεταφρασμένας δὲ λατινιστὶ ὑπὸ τοῦ W. Outtier, ὅστις ἐν τῷ προλόγῳ γράφει περὶ τούτων.

Εἰς τὸν πρόλογον ὁ L. Westerink περιγράφει τοὺς κώδικας εἰς τοὺς ὁποίους εὑρέθησαν συνερραμμένα τὰ περιέχοντα τὰς ἐπιστολάς ταύτας φύλλα. Οὕτω αἱ ἐπ. 284-287 εὑρέθησαν εἰς ἓνα μόνον κώδικα, τὸν C· αἱ 288-290 εἰς πλείονας κώδικας τῆς ομάδος β, οὗς περιγράφει ἡ 291 εἰς πλείονας κώδικας ἀνήκοντας εἰς δύο παραδόσεις· αἱ 292-296, περιέχουσαι ἀπαντήσεις τοῦ Φωτίου πρὸς μὴ κατονομαζόμενον μητροπολίτην ἀποδέκτην ἐπὶ ἐρωτημάτων «κανονικῆς» φύσεως, εὑρίσκονται εἰς τὸν κώδικα P καὶ εἰς ἓν πλῆθος ἄλλων κωδίκων, ἀπογράφων κατὰ τὸ πλεῖστον, ὧν εἰς τὴν ἐπ. 296 τὴν ἀποδίδει πεπλανημένως εἰς τὸν Πατριάρχην K/π. Νικόλαον. Ἡ ἐπ. 297 εἰς τὸν παλίμψηστον κώδικα Z. Ἡ πρὸς Θεοφάνην μοναχὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου ὡς ἀποστολέως ἐπιστολὴ ἐν ἐκδόσει τοῦ 1644 ἀπεδείχθη γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ὁ W. εἶδε καὶ ἐμελέτησε πάντας τοὺς κώδ. πλην πέντε. Ἡ σύστασις τῶν δὲν ἐπιτρέπεται σύνταξιν στέμματος.

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ B. Outtier περὶ τῶν ἄρμενιστὶ παραδεδομένων δύο ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου, 298 καὶ 299, ἃς οὗτος μετέφρασε καὶ παρατίθενται ἐδῶ λατινιστὶ, ἀναφέρεται ἡ θέσις τῶν εἰς ἔξ κώδικας, τῶν ὁποίων ἡ διπλῆ παράδοσις